

De wolk.

Eind van de grote verhalen

Onze tijd wordt de tijd van het postmodernisme genoemd. De belangrijkste onderscheiding van het modernisme met het postmodernisme wordt gevormd door het verlies van de grote verhalen. Het is de filosoof Lyotard geweest die deze onderscheiding rond 1979 onder woorden heeft gebracht. De tijd van de grote verhalen kenmerkt zich door een omvattende denkwijze met betrekking tot de individuele plaats op deze planeet en tot de manier waarop we leven en zouden moeten leven. Je zou kunnen zeggen dat alle leden van de samenleving eenzelfde horizon met elkaar gemeen hebben. Achter die horizon is de 'Waarheid' of 'God'. Individuen kunnen dan stellen dat de één dichter bij de 'Waarheid' is dan de ander. Een horizon geeft in die zin ruimte aan een hiërarchie van nabijheid tot de 'Waarheid' of tot 'God'. Zo kenden we in het verleden –maar ook incidenteel in het heden– de hiërarchie van de kerk, de intellectuele voorhoede en de culturele *upperclass*. Ook de gestratificeerde samenlevingen zijn uitdrukking van zo'n hiërarchie. In de loop van de eerste decennia na de tweede wereldoorlog zijn de grote verhalen, zoals onder meer het christendom, het communisme en de verlichting als groot verhaal in diskrediet geraakt. Men gelooft nog wel in deze verhalen, maar het is geen omvattend geloof meer waarin het individu zich moet onderschikken. Ieder individu kiest voor die elementen van een groot verhaal die hem of haar het best liggen. Andere elementen van hetzelfde verhaal kunnen worden genegeerd of zelfs ontkend als deel van het individuele verhaal. In de moderne samenleving is dit de manier waarop mensen een gemeenschap vormen. Om sociale bewegingen van deze moderne samenleving te begrijpen introduceren we de metafoor van 'de Wolk'.

De wolk als metafoor

Mensen kunnen nooit tegelijkertijd op dezelfde plaats staan. Al de naast elkaar staande mensen vormen de samenleving. Wanneer we de samenleving nu voorstellen als een wolk van mensen dan kunnen we daarin een kern aanwijzen. Deze kern wordt gevormd door die mensen die de waarden, de moraliteit en de waarheid het best geïnternaliseerd hebben. Het zijn de meest aangepaste burgers; zij zijn 'normaal'. Hoe verder individuen van de kern af staan, hoe minder 'normaal' zij zijn. Er ontstaat een kritische verhouding met de samenleving of individuen hebben een pathologie. Zij zijn kunstenaars of critici; zij leven in verzet of trekken zich terug in een klooster of een andere leefwijze afgezonderd van de meeste invloeden van de gemeenschap. De buitenzijde van de wolk wordt door buitenbeentjes bevolkt. De wolk kent geen richting die door een horizon wordt bepaald, zodat de beweging van de wolk niet van tevoren vastligt. De individuen in de kern van de wolk zijn tevreden en zullen geen input voor beweging aanleveren. De input voor beweging zal vanuit de periferie komen. De individuen aan de periferie hebben meningen, opvattingen en overtuigingen die afwijken van 'normaal'. Sommige van die geluiden worden genegeerd, sommige zetten aan tot veranderende denkwijzen. Deze laatste geluiden brengen de wolk in beweging. Wanneer een nieuwe opvatting gaandeweg 'normaler' wordt gevonden, zal die mening dichterbij de kern komen te liggen. Dat betekent dat de wolk opschuift in de richting van de nieuwe opvatting. Individuen die eerder in het domein van 'normaal' zaten, worden nu gaandeweg minder normaal en individuen die eerder in de categorie 'afwijkend' zaten, worden nu steeds 'normaler'. Op deze manier beweegt de wolk, niet

volgens een rechte lijn, maar grillig, bepaald door de verschillende opvattingen, ideeën en meningen die aanslaan bij grotere groepen individuen.

Een voorbeeld dat enige verduidelijking kan geven, is dat van de 'weigerambtenaar'. In de vijftiger en ook nog de zestiger jaren van de vorige eeuw stond het huwelijk van heteroseksuele mensen als de enige huwelijksvorm niet ter discussie. Homoseksualiteit was zelfs als individuele praktijk strafbaar volgens de wet en werd in elk geval gezien als een pathologie. De huwelijksambtenaar hoefde geen enkele gedachte te wijden aan de vraag of homoseksuele mensen wel of niet mochten huwen. In de zeventiger en tachtiger jaren van dezelfde 20ste eeuw werd de maatschappelijke houding ten opzichte van homoseksuelen gekenmerkt door een groeiende tolerantie, maar nog altijd bleef de ambtenaar gevrijwaard van de noodzaak om overwegingen over een huwelijk tussen twee mensen van hetzelfde geslacht te moeten maken. Pas toen het homohuwelijk wettelijk mogelijk werd, kwam de huwelijksambtenaar gaandeweg in de problemen. Het bleek dat hij langzamerhand verschoven was van 'normaal' naar 'afwijkend'. De beweging in de richting van een toenemende tolerantie ten opzichte van dit inmiddels gewettigde homohuwelijk nam nog steeds toe met als gevolg dat de huwelijksambtenaar nu een weigerambtenaar werd en zijn of haar ambt niet langer kon uitoefenen. Het individu, dat eerst midden in 'normaal' vertoefde, was door de beweging van de wolk tot buitenstaander, tot aberratie geworden.

Vacuüm in de wolk

We hebben de manier waarop individuen binnen de wolk functioneren, beschreven. Nu willen we de metafoer een verdere invulling geven met de manier waarop de verdeling van individuen in de wolk tot stand komt. Het middelpunt van de wolk wordt gevormd door de centrale waarden van de cultuur. Waarheid, moraal en eenheid zijn de waarden die het fundament van onze westerse cultuur vormen. Diegenen die, bewust of onbewust, deze waarden het sterkst onderschrijven, bevinden zich daardoor in het middelpunt of dicht daarbij. Hoe kritischer de verhouding is die individuen innemen tegenover deze centrale waarden, hoe verder die individuen afstaan van dit middelpunt. Deze kritische verhouding hoeft zeker niet voort te komen uit redelijke of anderszins consistente overwegingen, het kan heel goed het gevolg zijn van onaangepast gedrag of van een pathologie, maar kan ook het gevolg zijn van het opgroeien in een andere cultuur. Iedere cultuur kan worden voorgesteld door een wolk, maar de wolken die een metafoer zijn voor culturen vallen nooit samen, omdat ze verschillende waarden als middelpunt hebben. Individuen uit de ene cultuur zullen altijd een excentrische positie hebben ten opzichte van een andere cultuur doordat ze andere centrale waarden hebben waarmee ze zijn opgevoed.

De West-Europese cultuur heeft in de afgelopen decennia belangrijke invloeden ondergaan die de positie van de centrale waarden sterk hebben aangetast.

1. Na de tweede wereldoorlog is de steun van de Verenigde Staten belangrijk en misschien wel voorwaardelijk geweest voor de wederopbouw van West-Europa. Deze steun ging gepaard met adviezen en voorwaarden met betrekking tot economische en maatschappelijke herstructurering. De op een gestratificeerde samenleving gebaseerde structuren werden vervangen voor nieuwe, op maatschappelijke gelijkheid gebaseerde structuren.

2. Al in de aanvang van de vijftiger jaren van de vorige eeuw is een secularisatie op gang gekomen die de continuïteit van de morele overdracht ernstig heeft geschaad. Dat deze verandering een onvermijdelijke was, staat buiten kijf, maar dat het de religieuze moraliteit ondergraven heeft, is ook evident.

3. De effectuering van de politieke en maatschappelijke gelijkheid die in de twintiger jaren in de wetgeving werd opgenomen en haar vervolg vond in de wetgeving die arbeiders en vrouwen in de gelegenheid stelden om deel te nemen aan alle maatschappelijke en politieke activiteiten, vernietigde de moraliteit die bij een gestratificeerde samenleving hoort.

4. Vanaf de zestiger jaren van de vorige eeuw hebben de West-Europese landen arbeidskrachten uit niet-westerse landen gehaald waarmee mensen met andere culturele centrale waarden deel gingen uitmaken van de West-Europese samenlevingen.

5. In de afgelopen decennia is een stroom van asielzoekers en vluchtelingen naar de westerse wereld, inclusief West-Europa, op gang gekomen die een grote toevloed van mensen met andere centrale waarden dan de onze, tot leden van de West-Europese landen heeft gemaakt.

6. Een ontwikkeling die van wetenschappelijke aard is en die zich in alle wetenschappelijke centra voordoet, is die van de ondergraving van het waarheidsbeginsel. In een reeks van kleinere en grotere stappen is in de afgelopen eeuw een toenemende onzekerheid over het absoluut karakter van de waarheid ontstaan en is zelfs in de natuurwetenschappen een tweedeling tot stand gekomen die waarheden heeft opgeleverd die verschillend zijn en principieel onverenigbaar lijken. Ook langs andere wegen is twijfel over de zekerheid van waarheid ontstaan.

7. Waar we in het verleden een wetenschappelijke en technologische vooruitgang kenden die door de meerderheid zo werd gezien, worden nu verschillen in opvatting zichtbaar of we wel alles wat we kunnen ook moeten willen. Daarnaast wordt op grote schaal zichtbaar dat de wetenschappelijke en technologische ontwikkelingen geen morele structuur kennen die keuzes begeleidt en dat daardoor de lijn van *'anything goes'* voor veel mensen de enige sturing voor het handelen geeft.

Vacuüm als fase

De hiervoor genoemde ontwikkelingen zijn –ieder voor zich- verantwoordelijk voor de versplintering van de centrale Europese waarden, niet uit kwaadwillendheid, maar uit hoofde van ontwikkelingen die vanuit rechtmatige motieven zijn voortgekomen maar die dit effect als een soort *'collateral damage'* voortbrengen. Wanneer we deze kennis nu plaatsen in de metafoor van de wolk, dan zien we een nieuw fenomeen optreden. Waar voorheen het middelpunt van de wolk werd gevormd door

diegenen die de sterkste verwantschap kenden met de centrale waarden, zien we nu dat, met de versplintering van de centrale waarden, ook de individuen uit het middelpunt verdwijnen. Het centrum van de wolk wordt leeg. Er zijn daar nog maar weinig individuen die zich vasthouden aan de centrale waarden en deze waarden hebben aan betekenis ingeboet. Op deze manier gaat de wolk meer en meer uit een periferie bestaan. Bijna alle individuen hebben nu een kritische verhouding met het centrum van de cultuur, waardoor de meerderheid van de mensen niet langer gelooft in de positieve betekenis en de samenhangbrengende kracht van de eigen cultuur. Wanneer mensen zich daar wel van bewust zijn, zijn ze veroordeeld tot een excentrisch standpunt over de culturele waarden omdat de waarden zelf niet langer geloofd worden. Het gevolg hiervan is dat het middelpunt van de wolk, eens het centrum van de culturele waarden, nu een soort van vacuüm is geworden, een leegte waarin alleen de meest basale waarde van culturen, de economie, nog zeggenschap heeft. Een cultuur wordt altijd gekenmerkt door arbeidsspecialisatie en arbeidsdeling, wat noodzakelijkerwijs een uitruil van middelen tot gevolg heeft. Vandaar dat de economie een zo belangrijke plaats in onze tijd inneemt. Waar moraliteit, waarden, waarheid geen eenheid meer vormen, is de economie als laatste samenhangbrengende structuur enorm in belang toegenomen.

Wat we hiervoor hebben beschreven is geen status quo, het is een fase in een ontwikkeling. De leegte die is ontstaan in het centrum van de wolk, vraagt om een nieuwe invulling van de centrale waarden. Een samenleving heeft zulke centrale waarden nodig om voort te bestaan. Het verdwijnen van de centrale waarden is een noodzakelijke stap naar een nieuwe set van waarden die voldoet aan en tegemoet komt aan de complexiteit van de multiculturele, mondiale en hoogontwikkelde technologische wereld waarin we onszelf bevinden.